

Јована С. Стојановић¹

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

ДЕФОКУСИРАЊЕ АГЕНСА У НЕМАЧКОМ НОВИНСКОМ ДИСКУРСУ

У раду се анализирају конструкције са формално исказаним дефокусираним агенсом у немачком новинском дискурсу применом дескриптивне методе, при чему се полази од претпоставке да је дефокусирање агенса једно од централних обележја немачког новинског дискурса. Грађа за квалитативно истраживање ексцерпирана је из електронских верзија четири надрегионалних немачких дневних листова (*Bild*, *Focus*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* и *Süddeutsche Zeitung*). Корпус чине новински текстови са примарно информативном функцијом који су објављени у периоду између 1. 10. 2022. и 31. 1. 2023. године у рубрикама *политика*, *друштво* и *привреда/економија*. Циљ рада је идентификовати и систематизовати морфосинтаксичка и лексичка средства у корпусу новинских текстова помоћу којих се ефективни агенс: а) маргинализује; б) генерализује; в) индетерминисе; г) деперсонализује или д) анонимизује, при чему се заступа широко одређење семантичке улоге агенс у складу са постулатима теорије прототипа. Идентификоване конструкције се анализирају и класификују према типу дефокусирања агенса, као и морфолошким, синтаксичким и лексичко-семантичким својствима, са освртом на функционалне аспекте дефокусирања агенса из перспективе критичке анализе дискурса. Резултати истраживања потврђују дефокусирање агенса као доминантно обележје немачког новинског дискурса и упућују на извођење закључака о факторима који утичу на примену стратегије дефокусирања агенса у немачком новинском дискурсу.

Кључне речи: агенс, дефокусирање агенса, новински дискурс, немачки језик.

¹ sstojanovic.jovana@gmail.com

Увод

У раду анализирамо конструкције са формално исказаним дефокусираним агенсом у информативним новинским текстовима на немачком језику, полазећи од претпоставке да је дефокусирање агенса једно од централних обележја немачког новинског дискурса. Циљ истраживања је идентификовати морфосинтаксичка и лексичка средства за дефокусирање агенса, а потом идентификоване конструкције класификовати према типу дефокусирања агенса, као и морфолошким, синтаксичким и лексичко-семантичким својствима, са освртом на функционалне аспекте дефокусирања агенса из перспективе критичке анализе дискурса (Van Leeuwen, 2008; Fairclough, 2013). Треба напоменути да свеобухватни опис средстава за дефокусирање агенса у немачком новинском дискурсу превазилази оквир овог рада, те да се ограничавамо на конструкције потврђене у нашем корпусу.²

При дефинисању појма *агенс* ослањамо се на постулате теорије прототипа, што омогућава врло широко одређење ове семантичке улоге (Dowty, 1991: 571–575; уп. Rosch/Mervis, 1975; Dahl, 1987). Агенс је степенаста категорија, чији представници нису подједнако репрезентативни и могу да деле различит број својстава са прототипом (Primus, 1999: 35). Надовезујући се на одређење скупа обележја протоагенса Д. Даутија (1991: 572) и Б. Примус (2012а: 71; 2012б: 16–31), формулишемо следећа протоагентивна инхерентна обележја: а) аниматност; б) вољна укљученост у радњу; в) контрола над радњом; г) свесност; д) узроковање догађаја, радње или промене стања другог учесника и њ) самоиндуковано кретање. Иако из наведених обележја протоагенса следи да прототипичан агенс јесте човек, не ограничавамо се на такво традиционално уско схватање агенса као вољног живог бића које има контролу над радњом (в. Paducheva, 2000: 125). Учесник у радњи не мора поседовати сва наведена протоагентивна инхерентна обележја да би се дефинисао као агенс. Како је агенс семантичка категорија која се лексикализује и граматикализује (Алановић, 2005: 158), ваља напоменути да на синтаксичкој равни прототипичан агенс у немачком језику врши функцију граматичког субјекта у номинативу (Duden, 2009: 391), и то у активној реченици са предикатом који чини пунозначни глагол акционе семантике (Алановић, 2006: 106).

У складу са изнесеним појмовним одређењем агенса из перспективе теорије прототипа, дефокусирани агенс такође сматрамо степенастом

² Деагентизоване конструкције у ужем смислу, попут деагентизованих пасивних конструкција, нису предмет овога рада. Пасивне конструкције са формално исказаним агенсом се такође не обрађују у раду, будући да је реализовани агенс код пасивних конструкција често рематизован – представља информационо тежиште реченице, што је феномен супротан дефокусирању агенса.

категоријом, са центром и периферијом – са прототипом и мање прототипичним представницима. Дефокусирање агенса у ширем смислу, према нашем схватању, обухвата језичка средства којима се ефективни³ прототипични агенс: а) маргинализује; б) генерализује; в) индетерминише; г) деперсонализује и/или д) анонимизује.

1. Дефокусирање агенса у германистичкој литератури

На основу увида у стручну и научну литературу можемо констативати да недостају опсежна истраживања дефокусирања агенса на материјалу немачког језика, а нарочито у оквиру новинског дискурса. Дефокусирање агенса се у новијој германистичкој литератури првенствено везује за обележја научног стила (Polenz, 1981; Weingarten, 1994; Hennig/Niemann, 2013), међутим, досадашња испитивања дефокусирања агенса у немачком језику не теже целовитом опису и пружању јасне систематизације. Уопште узев, ретки су радови који системски приступају дефокусирању агенса у немачком језику, попут, на пример, студије С. Каспера и А. Верта (Kasper/Werth, 2015), квантитативног компаративног истраживања дефокусирања агенса⁴ у немачким дијалектима. Овом се феномену у германистичкој литератури и даље не посвећује пажња коју завређује, иако је евидентно да се не може окарактерисати као маргинална појава.

Као први недостатак досадашњих истраживања запажамо терминолошку неконзистентност, преуско схватање појма дефокусирања агенса, те непрецизну дистинкцију међу типовима дефокусирања агенса, а посебно између деагентизованих конструкција и конструкција са уопштеним или неодређеним агенсом. Друго, спроведена истраживања махом се усмеравају само на неке од видова дефокусирања агенса, превасходно на пасив и конструкције које показују извесне формалне или садржинске сличности са пасивом, што је довело до уврштавања конструкција које немају примарно пасивно значење у тзв. парафразе пасива.⁵ Чињеница која се при томе губила из вида је да обједињујућа

³ У раду се ослањамо на типологију агенса М. Алановића (2005).

⁴ Дефиниција појма дефокусирања агенса поменутих аутора С. Каспера и А. Верта разликује се од нашег појмовног одређења приказаног у раду.

⁵ Тако се, примера ради, у старијим издањима реномираних граматика немачког језика (Helbig/Buscha, 1975, 1984; Engel, 1988: 462), па и у уџбеницима за студије германистике са наших простора (Srđić, 2008: 105, 2013: 105), *tan*-конструкције сврставају у парафразе пасива. Дефинисање *tan*-конструкција као парафразе пасива није у складу са основним критеријумом за дефинисање пасива: неподударање субјекта у номинативу и агенса. Како *tan* има протоагентивна обележја, *tan*-конструкције се не могу уврстити у парафразе пасива (уп. Helbig, 1997: 83). Блискост пасива (у првој линији безличног пасива) и *tan*-конструкција не заснива се на пасивном значењу, већ на дефокусирању агенса (Stojanović, 2024, у *gripremi*).

карактеристика таквих структура није првенствено пасивно значење, већ одсуство или дефокусираност агенса.

2. Методологија

Истраживање је у складу са дефинисаним циљевима постављено као квалитативно, а примењена је дескриптивна метода. Идентификоване конструкције у корпусу анализирају се формално, са освртом на функционалне аспекте из перспективе критичке анализе дискурса.

Грађа је ексцерпирана из електронских верзија четири надрегионалних немачких дневних листова (*Bild*, *Focus*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* и *Süddeutsche Zeitung*), и чине је новински текстови који су објављени у периоду између 1. 10. 2022. и 31. 1. 2023. године у рубрикама *политика*, *друштво* и *привреда/економија*.

Главни критеријум за одабир дневних листова била је читаност, тј. посећеност интернет страница, а при састављању корпуса водили смо такође рачуна о приближно једнакој заступљености сериозне и таблоидне штампе, различитих политичких усмерења, како бисмо обезбедили репрезентативност узорка. Грађу смо ограничили на новинске текстове са примарно информативном функцијом, тако да су заступљене врсте текста *вест*, *извештај* и *саопштење*. Укупан број речи у корпусу чини приближно 80000 речи, при чему текстови варирају у погледу броја речи – дужина текстова креће се у распону од око 200 до око 700 речи по тексту. Састављање корпуса подразумевало је претрагу новинских архива доступних на званичним интернет страницама дневних листова у посматраном периоду. Додатно, грађу смо прикупљали претраживањем референтног корпуса немачког језика – *Das Deutsche Referenzkorpus (DeReKo)*.

3. Анализа корпуса

Утврдили смо седам доминантних типова конструкција са функцијом дефокусирања агенса у немачком новинском дискурсу, које смо описали и илустровали примерима из корпуса. Идентификоване конструкције смо у наставку рада класификовали према морфосинтаксичким и лексичко-семантичким критеријумима, као и типу дефокусирања агенса.

3.1 Номинализоване конструкције

Под појмом *номинализација* подразумевамо процес трансформације реченичног садржаја у номиналне структуре, превасходно у девербативне

и деадјективне именичке творенице.⁶ Иако се у германистичкој лингвистици термини *Substantiv, n* и *Nomen, n* користе синонимно, неопходно је разграничити појмове *супстантивизација* (*Substantivierung, f*) и *номинализација* (*Nominalisierung, f*). Супстантивизацију схватамо као супкласу творбеног модела конверзије⁷, док се термин номинализација односи на грађење првенствено девербативних и деадјективних именичких твореница, али укључује и синтаксички аспект, дакле, последице по читаву реченичну структуру (Welke, 2011: 250; Hennig, 2020: 22).

Како се агенс у номинализованим структурама типично исказује атрибутима, као последица номинализације могу се манифестовати конструкције са комплексним проширеним атрибутима или уланчаним генитивским атрибутима (пример 1). Такве структуре отежавају читљивост и разумевање текста, дефокусирају централне информације, те доприносе неодређености израза.

1) *Nur dann wäre eine rechtzeitige Auszahlung der Erhöhung der Regelsätze in der Grundsicherung zum Jahresanfang gesichert.* (FAZ, 14. 11. 2022)

'Само тако би почетком године била осигурана правовремена исплата повећања доприноса у оквиру основног осигурања.'

Номинализација је вид реченичне кондензације, па је оправдано функционално-стилско средство коме се прибегава ради постизања економичнијег или прецизнијег израза, нарочито када је експлицирање граматичких значења глагола редундантно. Са друге стране, будући да номинализација истиче само неке аспекте предикације, а истовремено чини израз апстрактнијим и неретко неодређенијим, такође се може употребити као стратегија за циљано дефокусирање информација у новинском дискурсу, нарочито података о вршиоцу радње (в. Кликовац, 2008). Употребом номинализоване структуре неутралишу се типична граматичка значења која се морају исказати финитним глаголским обликом (време, лице, начин, транзитивност) (Radovanović, 1988: 255).

У примеру 2 агенс је формално исказан генитивским атрибутом унутар предлошке фразе⁸ *auf Vermittlung des österreichischen Geschäftsmanns Cevdet Caner* (*'посредовањем аустријског бизнисмена Шефдета Канера'*).

⁶ У обзир узимамо само номинализоване конструкције које се могу реконструисати у вербалну конструкцију без знатне промене значења. Дакле, из анализе изузимамо номинализоване структуре које су лексикализоване у високом степену и чије се значење удалило од изворне глаголске структуре.

⁷ Типологија творбених модела у немачком језику преузета је из Kostić Tomović, 2013.

⁸ Ознаке синтаксичких конструкција коришћених у раду су у складу са терминологијом депенденцијалне глаголске граматике (ДГГ).

Номиналну фразу *des österreichischen Geschäftsmanns Cevdet Caner* регира девербативна именица *Vermittlung, f* ('посредовање, посредство'), која већ самим семантичким садржајем дефокусира иницијатора радње и редукује његову одговорност.

2) *Zustande kam das Geschäft damals auf Vermittlung des österreichischen Geschäftsmanns Cevdet Caner [...]. (SZ, 1. 8. 2022)*

'Посао је склопљен посредовањем аустријског бизнисмена Шефдета Канера [...].'

Дефокусирање агенса интензивирано је избором глагола из семантичке категорије збивања, чије значење упућује на то да је посао склопљен готово спонтано, а не свесним деловањем вршилаца радње. Глагол *zustande kommen* је апсолутни (моновалентни) глагол који регира само субјекатску допуну, и то са семантичким обележјима живо /-/ и људско /-/. Субјекат (*das Geschäft*) тако не реферише о агенсу, а иницијатор радње се потискује на реченичну периферију. Комбинацијом описане номинализоване структуре и интранзитивног апсолутног глагола *zustande kommen* неутралише се акциона семантика и постиже дефокусирање вршиоца радње, конкретно – маргинализација агенса.

3.1.1 Функционални глаголски спојеву

Када говоримо о номинализацији, неизоставно је осврнути се на један посебан тип декомпоновања језичких јединица у немачком језику – на функционалне глаголске спојеве (нем. *Funktionsverbgefüge, n*). Пример 3 врло добро илуструје постизање економичне формулације употребом номинализоване конструкције. Најпре можемо идентификовати инхоативни функционални глаголски спој чији основни облик гласи *unter Druck geraten*. Сам функционални глагол *geraten* ('доцнети, допевати') делимично упућује на свесну, вољну акцију, што не мора бити случај у ванјезичкој реалности, тако да конструкција има и еуфемистички ефекат. Даље, номинализована структура оставља простор за различите интерпретације семантичке улоге субјекта – именица *Ampelkoalition, f* могла би носити улогу агенса, али и пацијенса, с обзиром на то да је нејасно да ли је и у којој мери притисак на доношење одлуке споља наметнут, од стране анонимног агенса. Ефективни агенс чак ни на надреченичном нивоу није једнозначно експлициран, тако да степен агентивности субјекта остаје недовољно транспарентан.

3) *Die Ampelkoalition gerät unter Entscheidungsdruck. (FAZ, 30. 10. 2022)*

'Семафор-коалиција је све више под притиском да донесе одлуку.'

Упркос томе што се употребом функционалних глаголских спојева може постићи својеврсна прецизност израза, будући да имају способност додатне семантичке модификације (нпр. изражавања акционалности, каузативности или пасивности), примећујемо и опречну функцију. Функционални глаголски спој је средство за изражавање општијег, апстрактнијег значења јер, за разлику од пунозначног семантички блиског глагола, дозвољава да се поједини актанти не реализују, чиме се и циљано могу изоставити информације о учесницима у радњи – *Sie erheben Ansprüche.* → **Sie beanspruchen.* (Helbig/Buscha, 2001: 93). Аналитичка форма функционалног глаголског споја компензује изостављање актаната, те ствара илузију потпуне, заокружене и објективно пренесене информације, стога можемо претпоставити да је то један од разлога за употребу у информативним новинским текстовима. Осим тога, функционални глаголски спојеви имају функцију приказивања радње као институционализоване, те сигнализирају званичну употребу језика (уп. Löfner, 2010: 108).

3.2 Конструкције са заменицом *man*

Заменицу *man* граматике немачког језика обично сврставају у неодређене заменице. Ова заменица „најуобичајенија је форма неодређеноличног начина изражавања”⁹ (Helbig/Buscha, 2001: 232). Неопходно је, међутим, доделити јој посебан статус јер заменица *man* поседује морфолошка, синтаксичка и семантичка својства која је издвајају од других представника класе заменица (Zifonun, 2000: 232). Ова заменица реферише о прототипичном, људском агенсу, али има способност његовог анонимизовања, маргинализовања, генерализовања и/или индетерминисања (Stojanović, 2024, u pripremi).

Разликујемо следећа три типа употребе заменице *man* (уп. Fröhlich, 2014; Siewierska, 2011; Zifonun, 2000), која ћемо илустровати примерима из корпуса (4–6).

3.2.1 Генеричка употреба

Конструкције са заменицом *man* не морају бити максимално генеричке, у значењу „сви људи, у свако време, у свакој култури, на сваком месту, у свакој ситуацији” (Zifonun 2000: 238). Генеричка употреба обухвата и пол минимално генеричког значења – када заменица *man* реферише о свим припадницима једне одређене групе, „у одређено време, на одређеном месту, у одређеној култури и у одређеној ситуацији” (Zifonun, 2000: 238).

⁹ „[...] man ist die gebräuchlichste Form der unbestimmt-persönlichen Ausdrucksweise” (Helbig/Buscha, 2001: 232).

- 4) *Ob es sich um die Garage eines Einfamilienhauses oder um einen größeren Baukomplex handelt, spiele im Grundsatz zunächst keine Rolle: Es gebe eine Zweckbestimmung, an die man sich halten müsse. (Fokus online, 23. 11. 2022)*

‘Да ли је реч о гаражи породичне куће или о већем грађевинском комплексу, није од суштинске важности: Постоји одређење намене кога се сви морају придржавати.’

3.2.2 Партикуларна употреба

За разлику од генеричке употребе, у партикуларној употреби се конструкција са заменицом *man* односи на поједине представнике групе (Zifonun, 2000: 237), па се обично може парафразирати конструкцијом са заменицом *jemand* или номиналном фразом *irgendwelche Leute* (Fröhlich, 2014: 17). Партикуларна употреба укључује, дакле, индетерминацију и анонимизацију агенса. Овај тип употребе посреди је када се реферише о актуелним догађајима, одређеним у времену и простору (Siewierska, 2011: 63).

- 5) *So gehört etwa Nordrhein-Westfalen zu jenen Bundesländern, die gemäß des innerdeutschen Flüchtlings-Verteilsystems derzeit Ukrainer aufnehmen – nicht aber in Bielefeld. Schon seit Anfang Juni beherberge man dort mehr als 3700 Menschen aus der Ukraine, [...]. (SZ, 1. 8. 2022.)*

‘Тако се Северна Рајна – Вестфалија убраја у покрајине које тренутно прихватају људе из Украјине у складу са немачким интерним системом расподеле избеглица – али не и у Билефелду. Још од почетка јуна ту се удомљава више од 3700 људи из Украјине, [...].’

3.2.3 Специфична употреба

Специфична употреба конструкција са заменицом *man* манифестује се у случајевима када се субјекат односи на конкретног појединца који се не именује. Уз познавање контекста, агенс је углавном могуће реконструисати на надреченичном нивоу, али се овим средством постиже изванредан степен дистанцирања (Siewierska, 2011:64–65; Fröhlich, 2014: 17; уп. Helbig/Buscha, 2001: 233).

- 6) *Die westliche Staatengemeinschaft sei an einem Punkt angelangt, an dem viele Ziele schon erreicht seien. Man habe Putin demonstriert, dass man zusammenstehe und dass Russland “seine Ziele mit konventionellen Mitteln nicht erreichen kann”. (SZ, 17. 1. 2023)*

'Западна државна заједница стигла је до тачке на којој су многи циљеви већ постигнути. Путину се показало заједничко држање и да „Русија своје циљеве не може да постигне конвенционалним средствима“.'

Имајући у виду изразито широку употребу конструкција са заменицом *man*, која се не може увек прецизно утврдити ни на надреченичном нивоу, можемо констатовати да овај тип конструкција има потенцијал вишеструког дефокусирања агенса, а уједно и циљаног мистификовања агенса у новинском дискурсу.

3.3 Конструкције са локализатором који упућује на агенс

Конструкције са локализатором који упућује на агенс настају поступком адвербијализације, што подразумева потискивање агенса на реченичну периферију. Овај тип конструкција илустрован је примером 7.

7) *In der Europäischen Union wächst der Druck auf Serbien, seine lockeren Einreisebestimmungen für andere Staaten zu verschärfen. (FAZ, 14. 10. 2022)*

'У Европској унији расте притисак на Србију да поштри благе одредбе за улазак у земљу.'

У наведеном примеру агенс се наводи индиректно, локализатором *in der Europäischen Union*, чиме стиче маргинални статус. Маргинализација вршиоца радње у овом случају подразумева делимично укидање његове одговорности и контроле над радњом, што је једно од инхерентних обележја протоагенса.

Дефокусирање агенса постигнуто је још једним средством – употребом глагола без акционе семантике (*wachsen, 'расти'*). Глагол *wachsen* је типичан глагол збивања, деагентивни глагол који означава ситуацију која је ван контроле агенса (Duden, 2009: 411). Ако се усмеримо на пропозициони садржај, јасно је да заправо Европска унија врши притисак на Србију. Дакле, радњи у коју су укључени и агенс и пацијенс неутралисана је транзитивност – приказана је као да се одвија спонтано, без удела агенса.

Синтаксичка структура неретко је у колизији са одговарајућим пропозиционим садржајем, нпр. транзитивном конструкцијом се могу изражавати значења која су типична за интранзитивне конструкције и обрнуто (Алановић, 2014: 278). Иако истраживање није квантитативног типа, приметили смо да је у грађи промена семантичке категорије глагола, из глагола радње у глаголе стања или збивања, изузетно фреквентно

средство за дефокусирање агенса. Можемо претпоставити да се користи, између осталог, и у сврху приказивања радњи конкретних појединаца као апсолутних стања или збивања, која настају независно од деловања људског фактора (уп. запажање о пасиву стања П. фон Поленца, Polenz, 1985: 186).

3.4 Конструкције са лексичком јединицом опште или неодређене семантике

Поред типичних представника ове групе, општих и неодређених заменица и детерминатива, ваља усмерити пажњу на блиске конструкције које су описане у даљем тексту.

У примеру 8 да се идентификовати конструкција са неререференцијално употребљеном лексичком јединицом у функцији субјекта (*Menschen*, 'људи'). Иако субјекат реферише о прототипичном агенсу, запажамо његово двоструко дефокусирање – ефективни агенс се генерализује и анонимизује.

8) „*Die Menschen erwarten zu Recht, dass wir mit einfachen und wirkungsvollen Maßnahmen verhindern, dass sich die Lage im Herbst überhaupt wieder stark verschlechtert.*”
(*Fokus*, 24. 8. 2022).

„Људи с правом очекују да ми једноставним и ефикасним мерама спречимо да се на јесен ситуација поново додатно погорша.”

Посматрано са прагматичког аспекта, овакве конструкције имају изражену персуазивну функцију, нарочито у комбинацији са глаголом (*verhindern*, 'спречити') субординиране зависне реченице у облику првог лица множине, који упућује на колективни, неконкретизовани агенс. Као резултат комбиновања ових средстава, формулација поприма статус општеважећег принципа, чиме се отвара могућност за манипулацију, посебно када је агенс познат, али је његова конкретизација непожељна.

Наредни пример (9) илуструје случај индетерминације и анонимизације агенса лексичком јединицом неодређене семантике. Нуклеус номиналне фразе у функцији субјекта је заједничка именица настала конверзијом придева *verantwortlich* ('одговоран'). Семантика употребљеног поимениченог придева ствара илузију пружања потпуне информације јер одговорни појединци нису конкретизовани, већ су само ближе одређени локализатором, атрибутом *im Verteidigungsministerium*, а ефективни агенс остаје индетерминисан и анонимизован.

- 9) *Statt des bereits jetzt absehbaren Bedarfs von rund 340 Millionen Euro für Übungen und Manöver stehen im Verteidigungsetat in der entsprechenden Titelgruppe nur 253 Millionen Euro zur Verfügung. Die Verantwortlichen im Verteidigungsministerium versuchen nun, mehr Geld zu bekommen. (FAZ, 11. 1.2023)*

'Уместо већ сада процењене потребе од око 340 милиона евра за вежбе и маневре, у буџету Министарства одбране за одговарајућу групу стоји на располагању само 253 милиона евра. Одговорни у Министарству одбране сада покушавају да дођу до више новца.'

3.5 Конструкције са симулативним агенсом

У примеру 10 на месту субјекта можемо идентификовати непрототипичан агенс – именицу *Vergangenheit, f* ('*прошлост*') уместо ефективног вршиоца радње. У овом случају манифестује се агенс симулативног типа, који се односи на ентитете са семантичким обележјима живо /- / и предмет /+ / или апстрактно /+ / и појављује наместо ефективног агенса (Алановић, 2005: 170). Употребљена конструкција са симулативним агенсом врши функцију двоструког дефокусирања ефективног агенса, прецизније, анонимизације и деперсонализације. Деперсонализација ефективног агенса постигнута је механизмом персонификације – именици без семантичке компоненте аниматности приписује се радња типична за аниматног свесног људског вршиоца.

- 10) *Die Vergangenheit lässt den Immobilienkonzern Adler nicht los. (SZ, 1. 8. 2022)*

'Прошлост не пушта Адлер-групу на миру.'

3.6 Конструкције са прототипским метонимијским моделом

Функцију дефокусирања ефективног агенса могу вршити и конструкције које се заснивају на прототипском метонимијском трансферу. Идентификоване конструкције класификовали смо у три групе (примери 11, 12 и 13).

У први тип прототипског метонимијског трансфера убрајамо конструкције са заједничким именицама које означавају институције (или организоване групе људи) наместо њених представника. Употреба ове структуре има двојаку функцију: избегава се лична идентификација ефективног агенса, који се уједно деперсонализује. То погодује формирању слике о непостојању људског агенса и институцији која је изнад деловања људског фактора. Осим тога, ублажава се степен одговорности појединаца који стоје иза доношења одлука.

- 11) *„Ich finde es als Arzt richtig, dass sich das Bundeskabinett aus gewichtigen Gründen eindeutig für die bundesweite Maskenpflicht in Flugzeugen und dem Fernverkehr entschieden hat“, sagte Dahmen. (Focus, 24. 08. 2022)*

„Као лекар, сматрам исправним то што се Савезни кабинет једногласно одлучио за обавезно ношење маске у авионском и међуградском саобраћају на федералном нивоу“, рекао је Дамен.’

Сличан ефекат постиже се механизмом синегдохе у случајевима употребе властитих именица (обично из класе топонима) на позицији субјекта које означавају део организоване групе или институције, а репрезентују организовану групу или институцију у целини наместо њених појединих представника (ефективних вршилаца радње) (пример 12).

- 12) *Nach einer Ankündigung des serbischen Präsidenten Vučić werden Barrikaden diesseits und jenseits der Grenze zum Kosovo abgebaut. Belgrad sieht seine drei Bedingungen an die Regierung in Prishtina erfüllt. (FAZ, 29. 12. 2022)*

‘Након саопштења српског председника Вучића уклањају се барикаде са обе стране границе са Косовом. Београд сматра да су испуњена сва три услова српске стране упућена влади у Приштини.’

Следећа реченица (13) типичан је пример конструкција са инструментним агенсом. Агенс се експлицира генитивским атрибутом субјекатског типа (*des Busses*) унутар предлошке фразе у функцији каузалног додатка (*Aufgrund des Bremsmanövers des Busses*). Ова предлошка фраза садржи још једно средство дефокусирања агенса, којим се истовремено кондензује реченични садржај – номинализовану конструкцију, сложеницу *Bremsmanöver*, п. (‘маневар кочења’).

- 13) *Wie es zu dem Unfall an einer Kreuzung kam, sei ebenfalls noch unklar. Aufgrund des Bremsmanövers des Busses seien mehrere Personen verletzt worden, hieß es. (FAZ, 25. 11. 2022)*

‘Како је дошло до саобраћајне несреће на раскрсници, још увек је нејасно. Услед маневра кочења аутобуса више особа је повређено, наводи се.’

Уместо ефикасног агенса појављује се именица без семантичке компоненте аниматности, којој се приписује радња својствена прототипичном агенсу (човеку). Овим се поступком ефикасни агенс анонимизује и деперсонализује. Како се конкретни појединци репрезентују неаниматном именицом, ублажава се степен одговорности и контроле над радњом, тако да се активна улога ефикасног агенса у радњи маргинализује. Промена процесуалне перспективе реченице погодује стварању привидно целовито пренесене информације. Ако анализирамо реченицу која претходи описаној, примећујемо да се централни подаци додатно мистификују безлично употребљеним глаголима *heißen* и *kommen*.

3.7 Индефинитно-генерализујуће реченице

Као типичне конструкције у форми реченице са функцијом дефокусирања агенса у новинском дискурсу уочавамо један посебан тип релативних рестриктивних реченица без антецедента у надређеној реченици – индефинитно-генерализујуће реченице (нем. *indefinit-generalisierende Sätze, IG-Sätze*)¹⁰. Индефинитно-генерализујуће реченице су зависне реченице уведене *w-* или *d-*елементима које врше функцију допуне надређеног глагола (Ђуровић, 2021: 196). Референти ових реченица су конкретни, али нису експлицитно наведени, већ су неодређени или пак генерализовани. (уп. Engel, 1988: 248; Ђуровић, 2021: 196). У примеру 14 можемо идентификовати ИГ-реченицу *Was daraus folgt*, која врши функцију субјекта надређене реченице.

14) *Seitdem Zeitungen, Youtuber und Fernsehsender bundesweit unter Titeln wie „Endstation Bahnhofsviertel“ darüber berichten, können auch die politisch Verantwortlichen die Augen nicht mehr verschließen. Was daraus folgt, wird sich erweisen müssen.* (FAZ, 11. 10. 2022).

’Откад новине, јутјубери и телевизија широм Немачке извештавају о томе са насловима попут „Последња станица Железничког кварта“, ни одговорни у политици не могу више да затварају очи пред тим проблемом. Шта из тога следи, мораће да се покаже.’

Пример 14 погодан је за приказивање комбинације различитих средстава у функцији дефокусирања агенса који делују заједнички. Ако најпре анализирамо структуру надређену описаној ИГ-реченици, уочавамо деагентивну рефлексивну конструкцију (*wird sich erweisen*

¹⁰ Енгел најпре користи овај термин (1988), а касније (2004) их назива одређеним и генерализујућим зависним реченицама (нем. *definite und generalisierende Nebensätze*).

müssen), која у комбинацији са ИГ-реченицом резултира високим степеном индетерминације израза. Осим тога, одсуство временских одредби доприноси индетерминисању глаголске радње и централних учесника.

Поступак дефокусирања агенса у наведеном примеру одвија се не само на синтаксичком плану, већ и на лексичкој равни. У реченици која претходи описаној употребљен је придев са агентивним значењем (*politisch*, 'политички') у функцији атрибута уз супстантивизовани придев *Verantwortliche, m/f* ('одговорни'). Упућује се на одговорне политичаре (*verantwortliche Politiker*), и то је конструкција која би, из наше перспективе, била једноставнија, јаснија и примеренија у датом контексту. Међутим, аутор текста овим поступком инверзије постиже виши степен дефокусирања агенса, а тиме и дистанцирања. Као и у примеру 9, одговорни појединци остају неименовани.

На овом месту важно је осврнути се на један тип ИГ-реченица – слободне релативне реченице (нем. *freie Relativsätze*)¹¹ типа '*Wer wagt, gewinnt*' (Egoms, 2000: 297). Слободне релативне реченице издваја идиоматизованост – компонента пословичности (Kordić, 1995: 212; Mirković, 2018). Ове конструкције налазе употребу у новинским текстовима јер су обично кратке и упечатљиве, а реченична форма одаје утисак целовитости и заокружености израза. Имајући у виду блискост са пословицама, које преносе општеважеће принципе и неупитна знања, могу се користити као аргументационо средство. У складу са тим, њихов изразито уопштавајући карактер погодује и употреби у сврху манипулације (Ауаџ, 1996), на пример, када је агенс познат и конкретан, али се избегава његово експлицитно именување.

Закључак и дискусија

У раду су испитиване конструкције са формално исказаним дефокусираним агенсом у немачком новинском дискурсу, дакле, конструкције код којих је ефективни прототипични агенс маргинализован, генерализован, индетерминисан, деперсонализован и/или анонимизован.

Будући да дефокусирање агенса учавамо као универзалну тенденцију ка бирократизацији језика (в. Sanders, 2005; Klikovac, 2008) у савременом публицистичком стилу, истраживање је сасвим очекивано потврдило дефокусирање агенса као доминантно обележје немачког новинског дискурса. Анализом корпуса идентификовали смо следећих седам централних типова конструкција са функцијом дефокусирања

¹¹ Слободне релативне реченице и ИГ-реченице су недовољно истражени синтаксички феномени, те и даље изазивају полемике у германистичкој синтакси. О различитим схватањима и терминолошким решењима в. Egoms, 2000; Đurović, 2021.

агенса у немачком новинском дискурсу, које смо класификовали према морфосинтаксичким и лексичко-семантичким критеријумима: 1) номинализоване конструкције (укључујући функционалне глаголске спојеве); 2) конструкције са заменицом *man*; 3) конструкције са локализатором који упућује на агенс; 4) конструкције са лексичком јединицом опште или неодређене семантике; 5) конструкције са симулативним агенсом; 6) конструкције са прототипским метонимијским моделом и 7) индефинитно-генерализујуће реченице.

Резултати анализе упућују на извођење закључака о мотивима за примену стратегије дефокусирања агенса у немачком новинском дискурсу. Најпре, фактор који неоспорно утиче на примену конструкција са дефокусираним агенсом у новинском дискурсу је потреба за анонимизацијом радње, уколико је, на пример, податак о ефективном агенсу редувантан, непознат или пак непожељан. У последњем случају, дефокусирање агенса је стратегија која се примењује зарад жељене перспективизације догађаја о којима се извештава.

Даље, дефокусирање агенса можемо посматрати и у светлу проксимално-дисталног модела (нем. *Nähe-Distanz-Modell*, *n.*) Коха и Естерајхера (Koch/Oesterreicher, 1985, 1994) као маркер концепцијске писаности, стилско средство које сигнализира званичну, институционализовану употребу језика, те одаје утисак објективности.

Дефокусирањем информације о ефективном агенсу аутор текста се у извесној мери дистанцира од пренесеног садржаја, што такође може бити разлог за примену ове стратегије. Додатно, што је агенс удаљенији од прототипског језгра, губи обележја свесног, вољног и одговорног вршиоца који има контролу над радњом, па се тако постиже и виши степен еуфемизације израза.

Имајући у виду потенцијалну персуазивну функцију конструкција са дефокусираним агенсом, нарочито код генерализације и индетерминације агенса, у даљим истраживањима требало би подробније испитати механизам дефокусирања агенса у идеолошке сврхе, зарад жељене репрезентације догађаја и друштвених актера.

Изнета запажања могу се пренети на употребу језика уопште у јавном дискурсу јер се језик дневне штампе усваја као образац јавне комуникације (Burger/Luginbühl, 2014). Премда циљ рада није био контрастирање стратегија за дефокусирање агенса у таблоидним и сериозним дневним листовима, ваља установити разлике међу њима у будућим истраживањима. Надаље, треба проширити истраживање на остале типове медијског дискурса, те међу њима утврдити евентуалне сличности и разлике.

Резултати рада немају искључиво теоријске импликације, већ би, допуњени будућим истраживањима, могли да нађу примену у наставној

и преводачкој пракси. Увиди које рад пружа могу дати подстицај за конципирање уџбеника за немачки као страни језик, граматика, стилистичких приручника и сл. Рад такође следи педагошки циљ: скренути пажњу на значај препознавања конструкција са дефокусираним агенсом као манипулативних језичких стратегија у медијском дискурсу.

Најзад, сматрамо да би резултате даљих испитивања овог недовољно истраженог феномена требало имплементирати у наставу матерњег и страног језика на школском и високошколском нивоу. Убрзани развој електронских масовних медија подстиче размену кратких, поједностављених информација, што погодује идеолошки обојеном дискурсу. Стога је у наставној пракси неопходно указати на језичка средства манипулације у јавном дискурсу како би се ученици и студенти оспособили да се одупру пасивном примању порука и да критички приступају пласираном садржају.

Литература

- Алановић, М. (2005). Типологија и кореференцијалност агенса у српском, француском и немачком језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVIII (1–2), 151–232.
- [Alanović, M. (2005). Tipologija i koreferencijalnost agensa u srpskom, francuskom i nemačkom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLVIII (1–2), 151–232.]
- Алановић, Миљивој (2006). Формалносинтаксички обрасци идентификације агенса. *Прилози проучавању језика*, 37, 105–116.
- [Alanović, Milivoj (2006). Formalnosintaksički obrasci identifikacije agensa. *Prilozi proučavanju jezika*, 37, 105–116.]
- Алановић, М. (2014). О лексичкој регулацији транзитивности. *Српски језик : студије српске и словенске*, XIX, 275–288.
- [Alanović, M. (2014). O leksičkoj regulaciji tranzitivnosti. *Srpski jezik : studije srpske i slovenske*, XIX, 275–288.]
- Кликовац, Д. (2008). О стилским, идеолошким и утилитарним аспектима номинализације у српском језику. *Јужнословенски филолог*, 64, 177–188.
- [Klikovac, D. (2008). O stilskim, ideološkim i utilitarnim aspektima nominalizacije u srpskom jeziku. *Južnoslovenski filolog*, 64, 177–188.]
- Ауаß, R. (1996). „Wer das verschweigt, handelt eigentlich in böser Absicht.“ Zu Form und Funktion kategorischer Formulierungen. *Linguistische Berichte*, 162, 137–159.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Routledge.
- Burger, H., Luginbühl, M. (Hrsg.) (2014). *Mediensprache. Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien*. Berlin/Boston: De Gruyter.

- Dahl, O. (1987). Case Grammar and prototypes. In R. Dirven, G. Radden (Ed.), *Concepts of case* (147–161). Tübingen: Narr.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto-roles and argument selection. *Language*, 67 (3), 547–619.
- Duden (2009). *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (8., überarbeitete Auflage). Mannheim/Zürich: Dudenverlag.
- Đurović, A. (2021). *Grundfragen der deutschen Syntax* (2., überarbeitete Auflage). Beograd: Filološki fakultet.
- Engel, Ulrich (1988). *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Engel, Ulrich (2004). *Deutsche Grammatik*. München: Iudicum.
- Eroms, H. W. (2000). *Syntax der deutschen Sprache*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Routledge.
- Fröhlich, O. (2014). *Agentivität in unpersönlichen Konstruktionen mit man im Deutschen*. Unveröffentlichte Magisterarbeit. Universität zu Köln, Philosophische Fakultät.
- Helbig, G. (1997). Man-Konstruktionen und/oder Passiv?. *Deutsch als Fremdsprache*, 34 (2), 82–85.
- Helbig, Gerhard, Buscha, Joachim (1975). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Helbig, G., Buscha, J. (2001). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Neubearbeitung. Berlin etc.: Langenscheidt.
- Hennig, M., Niemann, R. (2013). Unpersönliches Schreiben in der Wissenschaft: Eine Bestandsaufnahme. *Informationen Deutsch als Fremdsprache*, 40(4), 439–460.
- Hennig, M. (2020). *Nominalstil: Möglichkeiten, Grenzen, Perspektiven*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- Kasper, S., Werth, A. (2015). Fundierung linguistischer Basiskategorien (LingBas). Agens-Defokussierung und Diathese in den deutschen Regionalsprachen. *Regionale Variation des Deutschen* (349–378). Berlin: De Gruyter.
- Klikovac, D. (2008). *Jezik i moć*. Biblioteka XX vek.
- Koch, P., Oesterreicher, W. (1985). Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte. *Romanistisches Jahrbuch* 36, 15–43.
- Koch, P., Oesterreicher, W. (1994). Schriftlichkeit und Sprache. In H. Günther, O. Ludwig (Hrsg.), *Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung* (587–604). Berlin/New York: de Gruyter.
- Kordić, S. (1995). *Relativna rečenica*. Zagreb: Matica hrvatska i Hrvatsko filološko društvo (Znanstvena biblioteka 25).
- Kostić Tomović, J. (2013). *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju.
- Löffler, H. (2010). *Germanistische Soziolinguistik*. 4. neu bearbeitete Auflage. Berlin: Schmidt (= Grundlagen der Germanistik 28).
- Mirković, A. (2018). *Indefinitno-generalizirajuće dopunske rečenice u savremenom nemačkom jeziku* (neobjavljen master rad). Filološki fakultet, Beograd.
- Paducheva, E. (2000). Verbs implying semantic role of result: correlation between diathesis and aspectual meaning. *Linguistische Arbeitsberichte*, 75, 125–136.
- Polenz, P. von (1981). Über die Jargonisierung von Wissenschaftssprache und wider die Deagentivierung. In T. Bungarten (Hrsg.), *Wissenschaftssprache. Beiträge zur*

- Methodologie, theoretischen Fundierung und Deskription* (85–110). München: Fink.
- Primus, B. (2012a). Animacy, Generalized Semantic Roles, and Differential Object Marking. In M. Lamers, P. de Swart (Hrsg.), *Case, word order, and prominence. Interacting Cues in Language Production and Comprehension* (65–90). Dordrecht: Springer.
- Primus, B. (2012b). *Semantische Rollen (= Kurze Einführungen in die germanistische Linguistik. Bd. 12)*. Heidelberg: Carl Winter.
- Radovanović, M. (1988). O 'nominalnom' i 'verbalnom' stilu u jeziku. U S. Petrović (ur.), *Usmeno i pisano/pismeno u književnosti i kulturi* (251–260). Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti.
- Rosch, E., Mervis, C. B. (1975). Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive psychology*, 7(4), 573–605.
- Sanders, W. (2005). *Gutes Deutsch – besseres Deutsch: praktische Stillehre der deutschen Gegenwartssprache*. 4. unveränderte Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Srdić, S. (2008). *Morphologie der deutschen Sprache*. Beograd: Jasen.
- Srdić, S. (2013). *Morphologie der deutschen Sprache*. 2. izdanje. Beograd: Jasen.
- Stojanović, J. (2024, u pripremi). Konstrukcije sa zamenicom 'man' u nemačkim novinskim tekstovima i njihovi srpski prevodni ekvivalenti. *Jezici i kulture u vremenu i prostoru XI: zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford University Press.
- Weingarten, R. (1994). Zur Stilistik der Wissenschaftssprache: Objektivitäts- und Handlungsstil. *Texte und Diskurse: Methoden und Forschungsergebnisse der Funktionalen Pragmatik*, 115–135.
- Welke, K. (2011). *Valenzgrammatik des Deutschen. Eine Einführung*. Berlin / New York: de Gruyter (de Gruyter Studium).
- Zifonun, G. (2000). Man lebt nur einmal. Morphosyntax und Semantik des Pronomens man. *Deutsche Sprache*, 28, 232–253.

Примери из корпуса

- Carstens, P. (11. 1. 2023). Der Bundeswehr fehlt Geld für Manöver und Treibstoff. <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/bundeswehr-fehlt-geld-fuer-treibstoff-und-manoever-18594653.html>. Приступљено: 8. 2. 2023.
- Creutzburg, D. (30. 10. 2022). Das Bürgergeld bringt die Jobcenter in Not. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/buergergeld-bringt-mit-ueberlastung-der-verwaltung-die-jobcenter-in-not-18424365.html>. Приступљено: 13. 11. 2022.
- Gutschker, T. (14. 10. 2022). Die EU setzt Serbien unter Druck. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/balkan-route-faeser-verlangt-von-serbien-visa-verschaerfungen-18387151.html>. Приступљено: 27. 10. 2022.
- Hardenberg, N. von (1. 8. 2022). Das Hilfssystem gerät ins Stocken. *Süddeutsche*

- Zeitung*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-private-unterkunft-fluechtlinge-1.5631040>. Приступљено: 17. 9. 2022.
- Kirchner, A. (15. 12. 2022). Warum es verboten ist, die eigene Garage als Lagerraum zu verwenden *Focus*. https://m.focus.de/auto/elektroauto/news/die-eigene-garage-als-lagerraum-verwenden-warum-das-nicht-erlaubt_ist_id_180369234.html?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=facebook-focus-online&fbclid=IwAR1MFBJKN2JZwiV-0m2cPW7V1QfDn7VdDgGB-Z1yP4ZyMyT3m-R1hiNd5s0. Приступљено: 18. 12. 2022.
- Meier, C. (25. 11. 2022). Mehrere Verletzte bei Unfall mit Bus und Auto. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. <https://www.faz.net/agenturmeldungen/dpa/mehrere-verletzte-bei-unfall-mit-bus-und-auto-18489580.html>. Приступљено: 10. 12. 2022.
- Radomsky, S. (1. 8. 2022). Bafin stellt Fehler in Adler-Bilanz fest. *Süddeutsche Zeitung*. <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/adler-skandal-bafin-1.5631925>. Приступљено: 12. 9. 2022.
- Timmler, V. (17. 1. 2023). Wie Henry Kissinger den Krieg in der Ukraine beenden würde. *Süddeutsche Zeitung*. <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/kissinger-davos-ukraine-russland-krieg-1.5734136>. Приступљено: 14. 2. 2023.
- Trautsch, M. (11. 10. 2022). *Das Frankfurter Bahnhofsviertel will sich selbst retten*. Frankfurtsommerer *Allgemeine Zeitung*. <https://www.faz.net/aktuell/rhein-main/frankfurt/frankfurter-bahnhofsviertel-will-sich-selbst-retten-neue-initiative-18377723.html>. Приступљено: 19. 10. 2022.
- Zaak, L. (14. 11. 2022). Bundesrat lehnt Bürgergeld-Reform der Ampel ab. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/buergergeld-reform-der-ampel-von-bundesrat-abgelehnt-18459871.html>. Приступљено:
- Zimmermann, N. (29. 12. 2022). Serben bauen Barrikaden ab. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/serbien-sieht-vom-kosovo-bedingungen-erfuellt-und-baut-barrikaden-ab-18565066.html>. Приступљено: 16. 1. 2023.

AGENT DEFOCUSING IN GERMAN NEWSPAPER DISCOURSE

S u m m a r y

The paper examines the constructions with a formally expressed defocused agent in German newspaper discourse, based on the assumption that agent defocusing is one of the central characteristics of German newspaper discourse. The qualitative research corpus was extracted from the electronic versions of four supra-regional German daily newspapers (*Bild*, *Focus*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* and *Süddeutsche Zeitung*). The corpus is based on newspaper texts with a predominantly informative function that were published between October 1, 2022 and January 31, 2023, in the sections / thematic areas of politics, society and economy.

The aim of the article is to identify and systematize morphosyntactic and lexical devices in the corpus of newspaper texts by which an effective agent is: a)

marginalized; b) generalized; b) indeterminated; d) depersonalized or d) anonymized, whereby a broad definition of the semantic role of agents is advocated in accordance with the postulates of the prototype theory. The identified constructions are analyzed and classified according to the type of defocusing agent, as well as according to its morphological, syntactic and lexical properties, with reference to the functional aspects of agent defocusing from the perspective of critical discourse analysis. The results of the research confirm the defocusing agent as a dominant feature of German newspaper discourse and lead to conclusions about the factors that influence the application of agent defocusing strategy in German newspaper discourse.

Key words: agent, agent defocusing, newspaper discourse, German language.